

Illyés Gyula

ÍTÉLET ELŐTT (IV)

14

Az öreg mama tudta, hogy történt – hogy történik – vele valami. Mintha még egy élet költözött volna belé, még egy lélek. Néha úgy figyelte magát, mint akkor rég, mikor teherben volt. De az békés állapot volt; megvolt a rendje, tudni lehetett a végét. Ez viszont –

Ez néha olyan volt, mint az italosság. A legidősebb Kériné jó negyven évig mérte a szeszt, de csak most kezdte sejdíteni, mi fűthette azokat, akik már a borospult felé közeledve izgalomba estek, csillogó szemmel nézték, hogyan csurog a bor vagy a pálinka a pohárba, s kezük is reszketett, ahogy érte nyúltak, szájukhoz emelték.

Egyre-másra ilyesféle nyugtalanság fogta el őt is. Csak hát nem bor után. Boldogságot ígérő nyugtalanság volt, eleve vidámsággal vegyes. De nem csak vidámság volt ebben az érzésben. Volt abban ingerültség is. Természete berzenkedett az ajándékosztástól. De nyugalmit csak akkor lelte, ha adott, s így mivel eleve érezte, hogy milyen boldogság lesz adnia, már berzenkedése közben is tudta, hogy végül mégiscsak fog adni.

Tudatában volt ennek a kettősségnek is. De szenvedélyét nem ítélte el. Ilyeneket gondolt: „Honnan jöhetett rám? Meddig fog tartani? Csak baj ne legyen belőle. Úgy kell csinálnom, hogy észre ne vegyék.”

„Hiába magyaráznám” – tette hozzá gondolatban, s ez, amennyi aggodalmat keltett benne, annyi büszkeséget is.

Megérezte – legalább az elején – a baj súlyosbodását is. Elég boldogsággal töltötte el kezdetben, ha hitelbe adott. (Meg-megpróbálta még a hitel behajtását is.) De bensejében az a sárkány mind követelőzőbb lett. S nem lehetett kijátszani. Ha nem elégítette ki, csak a feszültsége növekedett.

Mosolyogni lehetett volna: a sárkánynak valóságos árszabása volt, személyekhez kötött. Kuka Terinek elég volt minden alkalommal egy fél bögre zsírt adni. Táros Benkének rögtön olyan értéket kellett nyújtani, hogy attól tartott, visszautasítja; s azt azután esetenként növelni kellett; különben nem volt megkönnyebbedés, nem múlt el a feszültség.

Ha megvolt a feloldódás, akkor minden megvolt, minden jó volt; akkor egy időre minden a régi volt: a jókedv, a dolgozhatnék.

Az volt a fontos, hogy estéig, akárhogy is, de meglegyen. Mert akkor nem is volt nap a nap, s a következő nap úgy kezdődött, mintha megátkozták volna. Így hát az egész napot a terv sikerére kellett fordítani. Aszerint kellett viselkedni, az emberek közt aszerint kellett különbséget tenni, hogy ki gátolhatja, ki segítheti a feladatot.

Ez más volt, mint az, hogy kit kedvelünk vagy nem kedvelünk.

„Szegény, hogyan is érthetné meg?”, gondolta az öregasszony Piroskáról, amikor ráébredt, hogy elsősorban tőle kell tartania. „Gyerek még.” Nem haragudott rá, legalábbis azt hitte, hogy nem neheztel rá. Szívében könyörületet érzett még akkor is iránta, amikor szeme már a gyanú lapos sugarát, majd a védekezés éles lángját csillantotta Piroska felé.

De megtanult színészkedni is.

Piroskára pedig csak most következett el az ámulat sora.

Megfoghatatlan volt neki, hogy az a tiszta, kedves öregasszony, aki esténként néha velük egy abroszhoz telepszik, aki olyan csendes mosollyal adja át az ő kezébe a főzelékes tál merítőkanalát vagy a pecsenyés tál kétágú villáját, egy személy azzal az öregasszonnyal, akinek a pusztá látása napközben azt az érzést kelti, mintha minden szutyoktól és pókhálótól ragadna körötte, egy kitakaríthatatlan, kiszellőztethetetlen házban...

Mert neki minden rendellenesség olyan volt, mint a piszok.

Újra és újra elhatározta – főleg éjszaka, míg a virrasztás után is álmatlanul hevert férje mellett –, hogy beszél a napával; „kibeszéli”, „tisztába teszi” ezt az áldatlan állapotot.

De valahányszor napa odaült az asztal fal melletti helyére, minden alkalommal frissen kefélkedve, fésülködve s arcán még a mosdás-törülközés fiatalító nyomaival, ahogy lekötelező fejbőlintással viszonzta a kosztosok derékből végzett s épp azért túlzottan mély hajlongását, benne mindannyiszor megállt a szó; egyszeriben álmoknak tűnt fel mindaz, ami napközben történt.

– Köszönöm, kedves mama – mondta, miközben átvette a merőkanalat vagy a kétágú villát, s ő maga is hibátlan mosollyal-fejbőlintással válaszolt „jobb emberek” üdvözlő derékhajtására.

Közben eltűnt a padlásról a ruhaszárító kötél; az utolsó méterig.

Hogy történt? A megrebbent kis egér, Annus, a szolgáló, kinyögte sejdítését. Az öregasszonyság néhány napja egy legényforma embert vezetett a padlásfeljáróhoz, szürkület felé, lopakodva.

– Beengedte a házba?

Be-beengedett másokat már a pincébe is, habogott tovább a lány.

S este ők megint csak együtt ültek a patyolatliszta abrosz előtt, a példásan felrakott tányérok előtt, amelyek szüzi fehérsége meg-megcsillan a lámpafényben.

Piroska végre rászánta magát.

– Kedves anyám járt legutóbb a padláson? – kérdezte.

Az öregasszony nem felelt. De mintha nyaka moccanat volna, s aztán megmerevedett volna. Abbahagyta az evést.

– Tán nyitva maradt az ajtó – folytatta Piroska.

Nem kapott választ. Az öregasszony előre, a terem túlsó sarkába nézett, oly feszült figyelemmel, mint a vadat álló kutya. Piroska tört tovább előre. Férjéhez intézte volna a szót.

De elhallgatott, meghökkenésében.

Másodszor is oldalt nézett, nem tévedett-e. Nem tévedett. Az öregasszony sápadt volt, de annak a sápadtságnak a közepén, az ajka körül mosoly játszott. Olyasféle elnéző-helyeslő mosoly, amelyet gyermekek együgyű kérdései csálnak az ember arcára. De a szeme mozdulatlanul arra a távoli pontra szegeződött.

Eltűnt a gyorsforraló. Újonnan is semmit érő, bár igen hasznos főzőalkalmatosság volt; hosszú nyelénél fogva a karikák alá lehetett engedni, közvetlenül a lángba. Kéthárom perc alatt bugyogott benne a víz. De ezt már Piroska hozta a házhoz.

Főlhányta érte a konyhát, a kamrát, még az ólak környékét is. Nem találta. S mindenünnen, ahova csak nézett, gyanúja növelésére szerzett okot. Most már bizonyos volt, hogy a lisztből, sóból, cukorból nem csak az fogy, amit ők elhasználnak.

Naponta feltekintett a függő lámpák átlátszó üvegcsészéjére. A sárgás lámpaaljakban ijesztően sekélyült a petróleum. Rájár valaki arra is? Hogy lehetséges?

– Az az ölfá már megint alacsonyabb – mondta az urának.

– Dehogy alacsonyabb! – mondta az másnap, mert egy nap kellett neki, hogy kimenjen az udvar végébe, hogy szerét ejtse a megtekintésnek.

– Megmérte?

– Mérd meg magad.

És ő megmérte. És minden irányban kivolt pontosan a méter.

De akkor már – pusztán azért, mert csalódott várakozásában – azt érezte, hogy valamiképp azért itt is félrevezetik.

Ha ismeretlen, egyszerűen öltözött vendég nyitott be a söntésbe, ő összevonta szemöldökét, éles tekintettel fürkészte a jövevényt, s a köszönését sem fogadta, mert azt várta, az „asszonyság”-ot fogják kérni.

Lába kélt a lúgköves üvegnek. Fogyni kezdett a kamra egyik polcán, amely a mennyezetről függött le, a rácsosan felrakott mosószappan. Elhatározta, ő nem vesz el belőle; a szappan az utolsó előtti sorig elfogyott.

Már az volt a különös, ha egy-egy nap semmi sem kelt vándorútra, vagyis hogy ő nem vette észre, hogy valami elvándorolt. Próbálta vigaszul azt gondolni, majd megszokja; addig legalább, míg történik valami. De nem lehetett beletörődni. Minden új dőfés kétszerte jobban fáj az előbbinél. Ugyanabba a sebbe mélyedt, s gyakran valamennyi előbbi fájdalmat fölkellette.

Ő pedig kezdte elveszíteni ítélőképességét.

A férfiakat, akik az öregasszonyhoz jártak, rendre tolvajnak tartotta. Az asszonyokat, ha fiatalok voltak, ha öregek, cédának, cemenének.

Egy pillanatra megszégyellte magát emiatt. Hátha csak ő látja olyan eszeveszettnek a fecsérlest, amit az öregasszony véghezvisz? Egy pillanatra olyan volt, mintha lidércálomból ébredt volna; föllélegzett.

De nem volt álom; nem lehetett megkönnyebbülés. A valóság volt lidércnyomásos. Ébrenlétét tették percenként pokollá.

Azok a hármásban való együtt vacsorázások nem sokáig tartottak. Az öregasszonynak jutott eszébe, hogy maguknak is a nagy teremben terítsen. Ő is hagyta abba. Piroska megint egyedül virrasztotta a vendégeket, miután a konyhában csak úgy álltában-járásban bekapott valamit.

Ekkor történt, hogy az orvos egyik este így szólt hozzá:

– Fölfedeztem Csókást. Kijutottam!

Piroska izgatott tekintettel hajolt hozzá:

– Milyen emberek?

Azt várta, hogy az orvos valami rablótanyát fest le neki.

– Ugyan! Olyanok, mint a többi szegény. Csak tán még a szegényeknél is szegényebbeknek látszanak. De... mintha ez nem tenné még nyomorultabbá őket. Sőt! Gyönyörű helyen laknak!

Másnap eltűnt az a meleg, fejre való kendője, amelyet csak akkor szokott felkötni, ha hidegben-szélben kocsin ült. Tűvé tette érte a két sifont, a sublótót, az almáriumot. Még az anyjától kapta. Ezt már nem hagyja, döntötte el, s csak azért halogatta az öregasszony megszámlaltatását, mert attól tartott, végén még tán meg is üti. S akkor egy fiókból véletlenül egy ócska sállal együtt egyszerre csak előhúzta azt az elveszettnek hitt kendőt. Elfogta a görcsös zokogás. Úgy érezte, hogy szántsándékkal játszanak vele; csapdát vetnek neki, hogy lóvá tehessék.

Perzselő harag lepte meg, amikor felfedezte, mennyire leszállt a kamra polcain üvegben az előző évben eltett lekvár, paradicsom, dunsztos; aztán szinte megdermedt

szégyenében, hiszen azokat az üvegeket nem bonthatta fel senki; elromlottak volna. Kezdett riadozni saját gondolataitól.

Aztán elkövetkezett az a botrányos eset, amelynek megtörténtéről maga sem tudott számot adni. A piactéren, a heti piac napján, a földre telepedett kofák kettős sora között nyüzsgő áradatban egyszerre csak megpillantotta az öregasszony egyik pártfogoltján – azon a zörgő csontún és lógó szeműn – az ura kötött szvetterjét.

Két hete sem múlt, hogy az öregasszony épp neki nyújtotta oda – „a te szemed még jobban fogja” – ezt az ósdi kötött ujjast, hogy újjátákolja molyrágta maradványaiból.

Kifutott lába alól a föld. Valósággal fulladozni kezdett; aztán kieresztette a hangját. Ahelyt levetette a nyomorulttal a szerzeményét, mondhatni ő rángatta le róla. Szédelegve s szinte tébolyultan vitte azt a semmi rongyot azonnal hazafelé, a tömeg döbbenetétől, majd röhejétől kísérve. A följáró lépcsői előtt eszmélt csak rá, mit lobogtat olyan diadallal. Undorodva földhöz vágta. Alig tudta megtenni fölfelé az utcai ajtóig azt a három lépcsőfokot. Ott pedig, ha nem fogja el a jótékony zokogás, azonmód elvágódik.

15

Tenni kellett valamit, nyilvánvaló volt.

Ő maga üzent férje apjának, annak a középső Kérinek, aki megmaradt az üllő mellett azon a távoli pusztán, Sömögyén, amelyet igazánból csak istentelen rossz utai tettek oly távolivá.

A kovács, az öregasszony fia, már a következő szombaton bejött a lórén, amely Menyőd alatt kanyargott a gőzvasút állomása felé.

„Hogy-hogy-hogy?“, hüledezett a jámbor kovács, s leégett pillái úgy verdestek, mintha a kohó fénye lövellt volna közibük. Oly kevéssé volt képes felfogni a dolgot, és – épp ennek folyományaképp – oly türelmetlenül akarta elintézni, hogy afféle „mit hallok, mama” hangon egyenest az öregasszonyhoz fordult felvilágosításért is, magyarázatért is.

Az öregasszonyt váratlan érte a kérdőre vonás; az üdvözlő ölelések után a konyhába vonult a vendéglátó vacsorát irányítani; ott ült az ablaknál.

Csak nézte azt a két szíjasra izmosult kezét ott az ölében; abbahagyta a krumplihéjazást; mindössze ebből látszott, hogy hallja a hozzá intézett szavakat.

Végre, amikor a ritkás hajú, nagydarab ember már másodszor kanyarodott abba a mondatba, hogy „no de mi lesz ebből?” – felpillantott. Ettől a pillantástól viszont fia ajkán fagyott meg a szó olyan egyszeriben, hogy abban azonmód sok egyébvel az is nyilvánvaló lett, hogy az a törékeny öregasszony annak a láng marta hatalmas embernek a számára változatlanul a hajdani mindennél hatalmasabb édesanya. Amidőn ezt a jeges pillantását anyja azzal toldotta meg, hogy fölkel, s egyszerűen faképnél hagyta fiát, a fatörzsderekű ember olyan megszeppenve sietett apró anyja után, s olyan tanácstalan pillantást vetett hátra, hogy az embernek kedve lett volna valami vigasszal a nyomába eredni.

– Mama, kérem...

Anyja becsapta előtte kamrácskája ajtaját, de nem zárta be. A kovács állt egy kis ideig a folyosón, aztán bemerészkedett a kis szobába. De ekkor már egy szót se tudott szólni, még anyja megengesztelésére sem. Pedig itt ugyancsak talált volna mondanivalót, mégpedig nem békítgetésre, hanem feddésre.

Ez a kis szoba nem is oly rég túl volt zsúfolva holmival, annak a jóval nagyobb szobának a holmijait kellett beletölni, amelyet az öregasszony a fiataloknak engedett át.

Most szinte csupasz volt a kamra. Épp csak a bútorok voltak meg benne, ha ugyan megvoltak, mert például a függőlámpa – a kovács meghitt gyermekkori ismerőse – hiányzott. Kopaszak voltak a falak is, pedig ebben a családban nagy szokás volt a falak fölékesítése, fényképekkel, tányérokkal, mi hova illett.

Most mintha egyenest a szívébe kapott volna egy döfést a kovács. Gyermekkorának másik kedves társa, a rézsétálójával olyan vidáman hunyorgató falióra is hiányzott.

A mama az ablaknál állt, kifelé nézett, oly konokan, hogy abból meg lehetett érteni, nem csak testileg akart hátat fordítani a fiának, a családjának. A kovács nem mert közeledni hozzá; még mindig a küszöbnél állt.

Tekintete a kis ágy fölé siklott. Ez a szoba valamikor az ő szobája volt, még inaskodása előtt. Az idők eleje óta az ágy fölött, a falon fehér bársonnyal borított táblácskán egy régi divatú ezüstszeszlet függött. Most már csak a helye volt meg, valamivel fehérebben, mint a megsárgult bársony. Kereszt alakú volt ez is, s mivel fölötte még az akasztó szög is ott volt, egy pillanatra megdöbbenette az embert: mintha maga a rejtelmes Semmi rajzolódott volna szemmel láthatóan oda.

A kovács végre anyja mellé lépett. Az feléje kapta fejét, szeméből parázsló indulat süttött ki.

Mint a legtöbb egyes gyerek, valamikor a kovács nagyon anyás volt. Tudott simulni, simogatni, hízelegni. Ezt végezte most is esetlen mancsával.

– Édesanyám – mondta meghatottságtól rekedt hangon, s átölelte anyját.

Az öregasszony fia mellére borult. Amikor később fölnezt rá, arca könnyben ázott.

Jóval idő után ült össze a teremben a szokott helyen vacsorára a kis család. Az öreg mama nem jött elő kamrájából.

– Lefeküdt, beteg egy kicsit – mondta a kovács. Alig váltott három mondatot anyjával; de azok közé az emberek közé tartozott, akik nem tudnak elleni magyarázkodás nélkül, főleg, ha még várják is tőlük ezt a magyarázatot. De hát ezt a betegséget mégis bajos volt részletesen magyarázni.

– Elmúlik. Csak kímélni kell.

Szerencsére idő sem igen volt rá. A teremben most nagy volt a forgalom.

Már erősen tavaszodott. A hosszú nap elfárasztotta, jókor ágyba sürgette a határban dolgozó parasztokat, de becsapta az értelmiségieket: ezek az esték mindig a sötétedés kezdetétől számítottak, s így most éjfélig is együtt voltak, holott a sötét már órákkal később kezdődött. Úgy látszik, becsapta az idő a nagygazdákat és az iparosokat is. Voltak közülük is itt néhányan. Égett mind a két körégő. S mind a kettő alatt egy-egy nyüzsgő asztal. Ott volt a pap, a jegyző, az igazgató-tanító.

Ott volt Bartus úr, Zsigó Albert, ott volt még a fukar szavú bíró is. A két asztaltól ide-oda jártak az emberek.

Oda-odajöttek, hogy kezet rázzanak a kováccsal. Legtöbbjükkel együtt gyerekeskedett.

A kovács meg volt elégedve a forgalommal.

– Minden szombaton így megy?

Nem a szombat volt az oka, hanem az évszak. Mintha az idő megkellemesedésével az embereknek nemcsak a tennivalókra, hanem a megbeszéltnivalókra is megnőtt volna a kedve.

Szóba-szóba került a vadásztársulat, de az igazi nagy megtárgyalnivaló a levante volt! Most már bizonyos volt, hogy az oktató személyében a községi testület dönt, s a gazdák

váratlanul kezdtek is belemelegedni a dologba. De miért? Hogy ne kelljen egyáltalában leventébe küldeni a gyerekeket ilyen jó dologidőben!

A kovács mindezt fél füllel hallgatta. Neki az egészről az volt a fontos: nincs itt semmi baj e körül az üzlet körül. Ha az elején van is döccenő, helyreütődik, ezzel az irammal. Menye néha alig győzte a kiszolgálást. Józsi legfeljebb akkor emelkedett fel, ha fizetést kértek. Később ott ragadt az urak asztalánál. De hát ez is csak jó jel volt.

– Mi érhetette szegény mamát? – mondta Piroska néhány nappal a kovács látogatása után. Most nem csak az orvos, a pap is ott ült a szokott virrasztóasztalnál. Közvetlenül egyik-hez sem irányította a szót.

Valami keveset elmondott nekik az öregasszony viselkedéséből.

A terem végén most hat-nyolc tagú férfitársaság csatározott jól felemelt hangon: olyanon, aminőt az asztalokra gyűlt üres sörözüvegék már ugyancsak megindokoltak. Vidékiek voltak. Mintha ezeket is a jó idő sarjasztotta volna elő.

– Milyen betegsége van? – fordult Piroska az orvoshoz.

Ángyán elmosolyodott, s jóvártatva azt mondta:

– Először is azt kellene tisztázni, betegsége van-e.

A mulatozók újabb sörökért kocogtatták s emelgették az üvegeket.

Piroska még az orvos mondata közben meghallotta a kocogást, ugrott a beidegzett fürgeséggel föl, s már nem is figyelt Ángyán válaszára. De a pap érdeklődő arccal várta a folytatást.

A mulatozók a mocsányi állomásról jövet tarthattak falujuk felé, valahová a dombok mögé; az a bizonyos porleöblítő egy pohár marasztotta őket itt erre a már komolynak ígérkező hajdanározásra. Parasztok voltak, de olyan ünnepi feketében, hogy szinte az a szép ruha – a patyolat ing, a merészen villámló csizma – kormányozta őket egyenesen a fehér abroszos terembe. A kaszinó meg-megnézte őket, már amennyire gondja engedte.

Volt közöttük egy már nem is legénykorú huszár, láthatóan ezt ünnepelték. S ez olyan szép kis magyar ember volt, hogy nem lehetett mosolygás nélkül ránézni. Karcsú volt, de jó vállas; arca szív alakú s barnapiros; bajusza – ez mutatta, hogy már kifelé lehet a legénysorból – ügyesen szétpödörve. Mint a mézeskalácsosok bábhuszárján az a kis színes arc, éppen olyan volt. Még a dereka tartása is olyan volt, mint azé a bábhuszáré a báblonon.

Az orvos végre levette róla a szemét, s a még mindig érdeklődve várakozó pap felé fordult.

– Azt kellene tisztázni, valóban ő-e a beteg, s nem azok-e, akik betegnek tartják.

Újra a mulatozók felé tekintett, úgy folytatta:

– Meglehet, hogy természete épp a gyógyulást áhítozná.

Ha akarta, akkor sem folytathatta volna. A mulatozók addig úgy-ahogy megtartották magukat a hangosabb kitörésektől. Nyilván a pap miatt. Most azonban, ahogy Piroska ügyes ujjai közül kifejtették az újabb öt üveg nyakát, mintha csak az üvegek érintésétől kaptak volna valami szikrát, szinte egyszerre rázendítettek, az üvegeket még töltés előtt magasra emelve. Dörrenésszerű volt, oly igaz hévvel kezdték fújni a tíz-tizenöt év előtti pesti orfeumdalt; érezni lehetett, hogy mostanában, tán épp ezen az útvonalon tanulták.

*Ha eljönél máma a kávéházba,
Beszelnék veled, te szőke gyerekek...*

A kis huszár, mint valami karmester, még fel is állt hozzá.

Mindnyájan felugráltak. Egyikőjük, azzal a túlzott udvariassággal, amellyel a táncmulatságokban a parasztleányok az iparosnékat felkérlik, meghajolt Piroska előtt. Erre a többi is odalépett, egymással versengve – tréfásan persze – igyekeztek szembekerülni vele. Most csárdást énekeltek.

Piroska úgy szakította ki magát közülük, mintha bélpoklosok vagy meztelenek lettek volna. Arcán az undor és a sírhatnék rángásával sietett ki a folyosóra. Azok elhűlve, megzavartan bámultak utána.

– De ez a kis asszony már komoly beteg – mondta az orvos.

16

Tálos Benke bent maradhatott volna a katonaságnál, mert őrmesterségig vitte. Ám rang várta itthon is. Csak azért nem lett rögtön bandagazda, amikor a katonáskodásból megjött, mert még apja toborozta telente s vitte a nyár kezdetével a summás bandákat az uradalmakba.

De ez a kettős tekintély: a tartalékos őrmesterség meg az a vitathatlan trónöröklés apja után a banda vezetésében bőségesen elég volt neki. Nem uralomvágy emelte őt sohasem a többi fölé.

Jó kézügyessége volt; örült, ha valamit megcsinálhatott. Tenyere viszketett, míg ki nem vehette más kezéből a hasztalan próbálgatott kulcsot, a megnyeklő kaszát. Találékony volt; kedvre derítette, ha mások ügyét is kibogozhatta. Nem volt lusta, boldogan mozgott. Szeretett nevetni; ez pedig csak társaságban lehetséges igazán. Egyszóval olyanformán vágyott a szereplésre, hogy azzal másokat is szolgált.

Ráadásul amiatt sem panaszkodhatott, hogy nem szemrevaló. S szegények sem voltak.

Igaz, hogy az ő birtokuk voltaképpen a jó dolgos kedvük volt. Apja ezermester hajlamát, anyja szívósságát nem csak ő örökölte. A ház kicsi volt a szellérszegen, de amikor még mind otthon voltak, a fiúk és a lányok – három-három mindegyikből –, őszire úgy meghordták, mint a hörcsögök. Elbírták, hogy nincs föld egyéb, mint a kert s valami rét a feldarabolt közbirtokosságból. Idevaló törzsnek voltak ők csihatagjai.

A pusztákon a bandagazda nagyjából egy rangfokon állt a kulcsárral, a számadóval, a gyalogparancsolókkal; nincs sokkal alatta tehát ő sem a pusztai mesterembereknek, a kőművesnek, kovácsnak. A legidősebb Kéřivel, az öregasszony megboldogult urával a hajdani Tálos még kint abban a távoli majorban, Fügésben – mert valamikor az intéző háza előtt csupa füge volt – ismerkedett össze. Már az ő öregjeik szíves kézzázó barátságban voltak. Hogy lett volna tehát akadály köztük az a kis különbség, amely faluhelyt az iparosokat és a bandagazdaféle „munkásvállalkozókat” elválasztja. Tegeződtek. Ha a pusztai kovácslegénynek szombatonként-vasárnaponként dolga akadt a faluban, a bandagazdáéknál, barátja szüleinél szállt meg. Azaz hált meg – mert hisz abban a kisedet házában kimért helye volt még a macskának is – a szénapadláson vagy valamelyik istállóban, barátja társaságában végehosszatlan beszélgetéssel töltte az éjszaka nagy részét. Helyesebben: végehosszatlan figyelésben, mert rendszerint a bandagazda fia beszélt. Neki volt miről! Évente három-négy új pusztán is megfordult. S ő szeretett is beszélni. Hát még a katonáskodás után. A kovácslegény rajongott barátjáért, s egyáltalán nem volt meglepve, amikor a nagymise után a templom körül vagy délután a nagykocma

előtt hírcserére vagy arra a pecázásnak nevezett pénzfeldobós játékra összegyűlt legények társaságában azt tapasztalta, hogy barátja iránt csaknem mindenki úgy érez, mint ő. Ezt tapasztalta azokon a pusztákon is, amelyeken barátja nyomán később ő is megfordult.

Mindez régen volt. Tólos elkerült azokról a pusztákról, ahol nagylelkűségével, mondhatni, nagyvonalúságával olyan jó hírnevet teremtett magának. Ha azokról a helyekről valaki összeakadt volna a későbbi Tólos ismerőivel, a beszéd során nehezen eszméltek volna rá, hogy van közös ismerősük, vagy hogy éppenséggel ugyanarról a személyről beszélnek. Az öreg Tólos már számító volt, gyanakvó, könyörtelen.

Talán rokkantsága nélkül is ilyenek öregedik. Testi nyomoréksága persze erősen menthette, hogy nem maradt a régi.

Egyedül ő maga hitte, hogy a régi, hogy jó tulajdonságai, amelyeket hajdanában annyit hallhatott emlegetni, semmit sem változtak.

Ami aztán csak gyorsította jó tulajdonságainak sorvadását. Mert ha ő semmit sem változott, s a világ mégis egyre inkább gonoszként kezeli, nem indokolt-e, hogy legalábbis keserűség gyűljék benne? S a keserűséggel önzés, irigység, ártani vágyás?

Voltak szinte füstölgő pillantásai az öreg Tólosnak olyanok, hogy lehe akadt egy pillanatra annak, akiét elkapta.

Nyomorékságáért is jó tulajdonságát okolhatta. Nem is őnekik dolgozott az a ló hajtotta kis cséplőgép – valójában nagyobbfajta rosta –, amelynek fogaskereke elkapta a lábát. Csak útja vezette arra, eközben látta meg, amit a hajtó gyerek nem vett észre, hogy minden fordulás alatt a rúd néhány fog távolságára kiugratja egymásból a két kereket, ami után azok mindig csak csikorogva, szinte egymást törve zökkennek helyre; nem állhatta meg, hogy meg ne javítsa, azazhogya...

Hónapokig volt távol. Aztán, megtérve a kórházból, hónapokig nem kelt fel otthon sem az ágyból. Akkor sem, amikor már rég felkelhetett volna. S újabb néhány hónap, amíg a szobából az udvarra kiment. S majdnem egy év, amíg az udvarból a ház elé. A templom oldalfalához, a nagykocsmá elé a vasárnapi legény- meg emberkompániákba soha többé nem ment el.

Nem látta szívesen régi pajtásait házuknál sem.

Most derült ki, mégiscsak rátarti volt. Büszkesége büntette.

Mit várt volna el Juliskától? Hogy kísérje el a kórházba, hogy legyen éjt-nap mellette? Ez képtelenség volt az akkori világban. S azontúl, Juliska szolgált, helyben is volt, parancsoltak az idejével. S végül: annyira mégsem voltak.

De ő – úgys elhárította volna az áldozatot! – ezzel indokolta, hogy azért azt Juliska minden baj s kockázat nélkül felkínálhatta volna. Ezzel indokolta sértődöttségét. Fogta vaskapcsaival a hiúság csapdáját.

Nem akarta látni a lányt sem.

Bandagazda azért fél lábbal is lehetett volna, akadt már ilyen. De ezt is – mintha a kettő között valami rejtett rokonság lett volna – éppúgy utasította el, megteremtve az ürügyet a sértettségre, akár a szerelmet.

Elment paprikásnak, pirospaprika-kalmárnak. Ez akkortájt külön foglalkozás volt. Egy kis könnyű kocsiiban, egyes lóval hordta be a hegyek közé a Sárköz északi lapályain termelt és örölt paraszti fűszert. Le sem kellett szállnia a kocsiról, a falvakban sem; kolomppal jelezte érkezését, bal kézben tartott tólos mérlegen mérte az árát. Volt, hogy két hónapig is oda volt. A Sárközből be a Dél-völgyességbe, Baranyába nem Menyődön át vitt az egyenes út; miért került volna minden fordulókor hazafelé?

Végül aztán esztendőkre odamaradt. Ha megjött is, legfeljebb a baj hozta meg egy-két napra s éjszakára; a lóva, kocsija baja; a magátét idegenben is kiheverte.

Juliska úgy került Kéri Józsefhez, hogy Táros viselkedése fölött Kérinek tudta legmeghittebben kiönteni a szívét. Bárhogynyílik is meg a szív, csak nyíljék, s a szerelem akkor már behatolhat. A kovácslegénynek kezdetben tán csak azért tetszett Juliska, mert barátjának s mintaképének is tetszett. Ha be-bejött a faluba, most Juliskát kereste meg. Azt lehetne mondani, elvesztett barátja iránt való jó emlékezésből vette feleségül. Nem lett oka megbánni. A nagykoksmabeli szolgáló önmagában szeretni való teremtmény volt. Jó tekintetű, jó mozgású, okos és dolgos volt, vagyis mindenképpen világra való, ahogy a pusztákon nevezik az ilyeneket.

Összekeverülésük voltaképpen okának ők ketten persze vajmi kevésbé voltak tudatában. Ahogy már történni szokott, alakulni kezdő saját történetük mindinkább elhomályosította előttük e történet kezdetének körülményeit; mások boldogtalanságát leghamarabb a magunk boldogsága feledteti el.

Volt bajban, próbában részük; gyermekeik sehogy sem akartak életben maradni; de egymásnak alig okoztak szenvedést, mert becsülték s szívelték egymást; ezt pedig már boldogságnak lehet mondani.

Kéri nem azért érzett valami lelkiismeret-furdalásfélét barátja iránt, mert elvette annak választottját – ezt inkább barátja iránt való szívességnek érezte –, hanem amiatt, hogy ő az évek során aránylagos jólétbe került; barátja pedig...

Visszafelé tekintve könnyű megállapítani, hogy a megnyomorodott Tárosnak valódi dila az elki sérüléséből kellett volna talpra állnia ahhoz, hogy Menyődön ismét megjelenjék. Ez elég különösen, bár nem ritka esetként következett be.

Érzékenysége folytán szenvedett. Olyan tulajdonságokat fejlesztett ki magában, amelyek vastagon maguk alá temetnek mindenfajta érzékenységet.

Nem tudni, miért, a rossz tulajdonságoknak az a szövvénye, amelyet cinizmusnak jelölnek, az akkortájt a tanult embereknek, hogy ne mondjuk, az úriembereknek volt fenntartva. Táros József nem volt tanultabb az utcájabeli többi parasztembernél, a vele egyívásúnál. De azok, akik a faluba való visszatelepése után alig ismertek rá benne a hajdani Táros fiúra, azok a cinizmus kezdődő tünetei miatt hőköltek vissza tőle, anélkül, hogy a szót ismerték volna maguk is. Leginkább azok találták el az igazságot, akik azt mondták rá, pökhendi lett, „nagy vitéz”. Most lett „nagy legény”, amikor már igazán nem volt legény többé semmiféleképp.

El-elrándult még a szekérderek paprikájával, ha épp olyan volt a lova. De jobbadára annak a mindenkori egy szem lovának a csereberélésével foglalkozott. Az olcsón megvetett gebéket kigömbölyítette az árokparti ingyenfűvön, a letört cséve kukoricákon, a jártatásnak is beillő lassú vándorlással. Egyszóval kupeckedett.

Ez nem valami jó hírű foglalkozás a parasztok között. S ráadásul: milyen lovak fordultak meg az ő kezén? Semmivel sem különbek azoknál, amelyek egy-egy rojtos kötőfék végén a kupeckedő cigányok után cammogtak, szinte csoszogtak, azt a képzelmet keltve, hogy ha megállnának, azon nyomban rakásba dűlnének.

Nem élt meg ebből. Miből élt tehát? Ez éppoly rejtelem volt, mint a kupeczek s általában a bolt nélkül működő kereskedők megélhetése.

Apja halála után sorra összezőrdült testvéreivel, jobban mondva azok életpárjaival. Kikopott a szülei házból. Amiből visszahatóan arra lehet következtetni, hogy biz elégszer ő is a család nyakán élt.

Akkor tűnt föl, mint a hónapszámosok vízfordója. Nyilván apja iránti kegyeletből vették be a summás bandába. A szamarak vontja lajt páros rendjén féllábasan is elülhetett.

Ez egy nyár kezdetén történt. Őszig nem volt tetőre gondja: kint tanyázott a pusztán; ott, ahol a többi summás, a kivert csorda megürült istállóiban.

Télre aztán megint csak odahúzódott, ahová ennek az alkalmi napszámosnépnek is a szegénye s egyben zöme: a falu fölötti dombok löszbarlangjaiba; a Csókavár egyik új putrijába. Rökkantan is maga készítette el, alig egy hét alatt.

Nem siratták meg a faluban. A hajdani Tólos Józsefekre akkor már senki sem emlékezett, épp annak az egy Kéri házaspárnak a kivételével, akikkel komolyan nem érintkezett, s akiknek így rossz tulajdonságaival már nem mutatkozott be.

Vannak olyan egyéni rossz tulajdonságok, amelyek áldások a környezetnek. Hevesebben, lehetnek helyzetek, amidőn a rossz tulajdonságokat is lehet hasznosítani.

Az öregedő Tólosra ilyen helyzet várt a Csókavár széljárta világában.

A lösz az emberiség áldása. Ez a művelődés melegágya a mérsékelt égövben. Faluvégén, mélyutak partján elég sok helyen látni ezt a világossárga földfajtát, benne az üreges kivájás, az elmaradhatatlan üregek kapanyomaival; ezt hordják tapasztani, sározni, vakolni. Ez az a jó „sárga föld”, amelyből anyánk kigyúrta, amelyből a paraszttanyák évszázadokon át kigyúrták és elkészítették a szoba padozatát. A geológia elég rejtélyes földképződménynek ismeri.

A levegőben úszó finom pornak leülepedéséből keletkezett még a pleisztocén korban. Ahol ez van, ott nincs aszály. Ez indította meg a kínai kultúrát. Nagyobb területet Kínán kívül még Franciaországban borít el, s Magyarországon, a Dunántúl. Ezek a rétegezetlen hegyeken terem meg az igazi, a kormos burgundi, s nemcsak Burgundiában, hanem Szekszárd vidékén is, föl egész Ozoráig, le Bátáig.

E porózus humuszfajtának nem csak az a jó tulajdonsága van meg, hogy kiválóan tartalékolja az esőt – épp a fafélék gyökérzetének mélységéig engedve le s onnan a szárazság, a hó hatására szinte vízvezetékyszerűen nyomva vissza –, hanem kiválik azzal is, hogy noha a föld színén megkapálva porhanyó, alsóbb tömegeiben nem omladékony. Pompás pincéket lehet fúrni bele; szárazakat, egyenletes hőmérsékletűeket, feldúcolás és kiboltozás nélkül is elég biztonságosakat, kellő mélységben persze. S mindezt akár egy rossz kapával.

E termékeny, e dús erdők borította, de képződésük szerint néha igen meredek helyek s dombok aljában az ősember egy kődarabbal egy fél nap alatt kikaparhatott magának akkora vackot, amelyben aztán bár egy teljes telet kihúzott. Ezért is volt emberlakta az ilyen vidék az idők elejének eleje óta.

Meredekségüknél fogva zegzugosak és vadregényesek ezek a buján termékeny hegyek, de magasság dolgában persze az Alpesszel nem vetekedhetnek. Nyakmervítőn csak annak számára magasak, aki lábuktól emeli szemét a csúcsokra. Sok helyt biz járhatatlanabbak magasabb állású rokoniaknál is. Az ősember kitűnő földvárakat lelhetett köztük, azonmód a széltől elkészítetten. Fent, a bástyamód meredek hegyeken a nemes gesztenyeerdők, lent egy-kétszáz méterre a síkság dús rétjei, halnyüzsögtető kopolái és lassú vizei – az összülőknek nem is lehetett olyan rossz dolguk, ha csak ezen fordult meg a dolog. Azokban az ingyen s kedvükre nagyítható lakásokban, amelyekről szólva csak azon gondolkodik el az ember: miért kellett vajon néhány ezer év – ahogy a régészek állítják – annak a felfedezéséhez, hogy a lakásokat ne merőlegesen, kútszerűen ássák a földbe – a mélyén jól kiöblösítve – hanem vízszintesen, egyenest bele a partba, ahogy a járás kívánja?

Ahogy a lapályon egynéhány újabb ezer év múltán megásták a nagy levezető csatornákat, az elvonuló mocsarak, kopolák és csádák helyét azonnal – gypcernyi késedelem

nélkül – elöntötte a nagybirtok. A hegyi parasztok eben gubát cseréltek. Azazhogy még azt sem. Mert hisz azelőtt lejárhattak a síkságra rákászni, halászni, madarászni, s félig-meddig ebből is éltek. Most boldogok voltak, ha minél kevesebbszer vitték le, hajtották le őket úrdolgára. Európa valamikor a Duna e tápláló mellékmocsarai mentén népesült be. A hajdani ősemler utódai, akik már nem húzódhattak tovább spanyolnak vagy franciának, igyekeztek megvetni lábuk legalább a dombközökben, a belső völgyekben és tekenőkben. Folyt be oda is a nagybirtok, a nagybérlet, magába szíva most már az egykori középnemesség gazdaságait is.

Ez volt az igazi árvíz, az írásbéli vízözön. Az öregek még szót-szót ejtettek arról, hogy az ő öregeik szava szerint hogyan próbált annak idején hegyre húzódni, hegyen megélni néhány lápi állat, nádi állat, hogyan bujdosolt s vergődött még idők múlva is a szántásban a hód, sőt a csík, a makkosban és gesztenyében a gém, s hogyan pusztultak el egy szálíg, akik nem költöztek más tájra. De hogy fogyatkoztak meg még a jellegzetes erdei állatok is. A szarvasok hajdan át-átnyargaltak a falun is. Most mutatóba ha maradt.

Ilyenformán vergődtek ők is a hegyen. Be voltak kerítve, s azt a tengert nem lehetett átrepülni sem; nem látszott a vége. Szolgaság van, halál, írta elébük nagyon is köznapi, nagyon is egyszerű s érthető betűkkel a sors. Vagy elmentek cselédnek a pusztákra, vagy véget vetettek maguknak, csaknem szó szerint úgy taposva halálra ivadékaikat, akár a rabságba vetett elefánt.

Elvergődtek volna tán addig, ameddig egy ostromzár alá fogott vár népe elvergődik. De a gyűrű szorult. Az ostromló nem hagyta őket.

A nagybirtokok minden hajótöröttje az ő szigeteikre kapaszkodott. De jött valami láthatatlanul, megfoghatatlanul is, a levegőn át.

A posványok valaha maláriát gőzöltek. Mi volt az ahhoz a szellemhez képest, amely a síkságról jövet elárasztotta a falut. Valamikor, a kezdetén egységesen álltak szembe az uradalmakkal. Most egyre több akadt a parasztok közt is, akik egy herceg könyörtelenségével – hogy pontosabban szóljunk: uradalmi személytelenséggel – kapartak maguknak, s taszították el a másikat még a maradéktól is. Ha a nagybirtok gyűrű volt a falu körül, újabb gyűrűk támadtak bent a faluban. A hercegség nem adott földet (még bérletre sem) a községnek, sőt még szerezni akart attól. A falu módosodó része éppúgy nem adott át egy sírhelynyit sem a kevésbé módosnak. S az még annyit sem a nála is szegényebbnek. E gyűrűk közékként magasodva úgy futottak karikába, mint a középkori fellegrák falai.

Valamikor a faluban mindenkinek volt valami földje, ha bármilyen kevés is, erdőrésze, gesztenyése. Most egyre többen ébredhettek egy nap arra, hogy csak a pusztá földél az övék. Lelkivilágukat, de gondolatukat is méltán megzavarta az a különös körülmény, hogy abban a pillanatban épp azok kegyelemkenyerére szorultak, akikkel ösztönük, de tapasztalatuk is szembeállította őket. Csaknem számlálatlanul az uradalomból éltek, tovább, úgy-ahogy.

S ha véletlenül abból sem élhettek meg? Ha a tető is elsodródott fölülük? Se jobbra, se balra nem látván utat, mint Kádár lelke a két rossz közül, ezek olyanformán emelkedtek ki a faluból, fölfelé.

Fent a tetők felé, a zezugos, azazhogy a szél keze nyomán nagyon is harmonikus hajlatokban, meredekekben és kanyarokban volt hely bőven megművelhetetlen s ezért még szabad. Víz szaggatta, bokor benötte. De lősz volt ez is, sőt java a lősznek, s az emlékezet még elszolgált az ősöknek addig a felfedezéséig, hogy a már lakásnak is szánt bűvőhelyet jobb vízszintesen partba kaparni, mintsem merőlegesen a talajba.

Sok ilyen hely volt. Ángyán doktor és Menyőd értelmisége azért nem tudta, hol keressék, mert valamiféle egységes falurésznek képzelték. Csókás nemcsak hogy sokfelé volt, hanem cserélődött is. Itt megszűnt, ott újratamadt, igény szerint.

17

Eltűnt a lavór.

Reggel még abban mosakodtak. S amikor déltájt a fiatal férj leöblítette volna ökléről a böllérkedés zsírját-vérét, s odaszólt, hogy öntsetek egy kis meleg vizet, hiába forogtak az ismerős nagy mosdótál után körben, a konyha falai, sarkai felé.

Aztán eltűnt a rézmozsár.

Piroska olyan hangon tudatta férjével, hogy az akaratlanul is felfortyant:

– Küldess másikért Bergernéhez! Csak ne üsd ezt is dobra! Mit beszéljen a világ mind rólunk!

A fél falu nevetett rajtuk.

Őt csak ez foglalkoztatta.

Még a mángorlófának is lába kelt. S rögtön rá a palacsintasütőnek.

Az emberek eleinte fejcsóválva hallgatták a kocsmáról terjengő híreket. Aztán elmosolyodtak; de már nem állhatták meg, hogy harsány kacajra ne fakadjanak.

Már hogy is állhatták volna meg, amikor azt hallották, hogy az öregasszony a köpülőt is elajándékozta! Kinek? S a papucsát! Meg – mert itt a nyár – a dunyháját! Az urak biliárdozni akartak. Hiányzik az egyik golyó, a piros. Azt is elprezentálta? Valami vincellépróbságnak!

– No, ezt még nem osztotta ki kapanyélnek? – tréfálkoztak egymás közt még a kosztos urak is, leemelve a dákókat, amikor lett újra golyó, s vacsora után ismét játszhattak egy karambolt.

Egyszer csak befordult az udvarra egy vendégoldalas parasztszekér. Odakanyarodott az egyik szénakazal mellé. Két ember jött a kocsin, leszálltak, kiemelték a kocsifenékről két favillát s egy nagy nyomtatórudat a hozzá való kötőlánccal. Fölvillázták a szénát, szép négyszögletesre rendezték, lenyomatták, lekötötték, és – gyí, na, te! – kihajtottak az udvarról. Az, aki lent maradt, s a kocsi mögött lépdelt, még a csöppedéket is villahegyre szedte, akár egy álomban meggátolhatóan.

Mintha ajkát összefércelték volna, Piroska olyan szájjal járt már hetek óta, úgy nézte ezt is. Olyanfajta nyugalom szállta meg, mint az ostromolt hely parancsnokát, aki csapatait a még lobogó-ropogó külvárosból eleve visszarendeli a belső övbe.

Azt várta, maga sem tudva, mire eltökélten, hogy az öregasszony mikor nyúl az ő holmijához, az ő kelengyéjéhez. A világgá eredt holmik közül legtöbbet arra a semmit érő, arra az apja csinálta gyorsforralóra gondolt.

Rezdülés nélkül tudta már tekintetét továbbúsztatni, ha valakin az utcán tőlük való göncöt pillantott meg.

Egy vasárnap délben éktelen röhejre kellett figyelnie; kintről, a hősi emlékmű mellől hangzott. A mise végi ácsorgásra odagyűlt legények csapták egy görnyedt kis öregasszony körül, aki maga is el-elmosolyodott. Fejében divatjamúlt széles fekete kalap volt, gyászfátyolos.

A legények biztatására a kocsmá felé indult, bal tenyerét nyilván valami pénzdarabra csukva rá oly szorosán.

Kuka Teri volt. Piroska sose látta azt a kalapot, de kitalálta – mint mindenki a téren –, hogy csakis anyósáé lehetett.

Ezt is elviselte.

A kocsma, mint ilyenkor mindig, zsúfolva volt. Csak úgy harsogott benne a röhögés. Az úriszoba vendégei odaálltak a parasztívó ajtajába. Kuka Teri tartósan leeresztette pilláit, s fintorgott; így itta a törkölyt, amit a jókedvükben szinte tomboló gazdák megpusztai pásztorok nyomogattak a másik, a szabad kezébe.

S az anyós, az öregasszony? Mosolyogva csóválta a fejét.

Mind gyakrabban tűnt fel ajka, szeme körül ez a valami fontosabb dologról árulkodó mosoly.

S végül mintha állandósult volna.

– Lelki beteg – a fiatal férj egy este ezzel a szóval tért haza. Véletlenül ért a füléhez, még napközben. Ő aztán tudott nagyanyja hajdani ajtatosságáról. Hagyján a templom előtt álló szobor. Valamikor, még az előbbi plébános idejében egész délutánokat énekelt át a Mária-havi litániákon. Terítőt hímtett, oltárt díszített.

A férje halála óta misére se jár.

– Beszélj Makkosyval – szólt át feleségének.

– A maga vadászcimborája.

Az a fajta dünnnyögés-nyekegés volt a válasz, mint amikor az ember fejében ott a kész felelet, épp csak a hozzá való szavak nem akarnak a nyelvre sorakozni. A fiatal Kéri épp azért nem beszélhetett ilyesmiről a pappal, mert vadásztársa volt. Épp azért nem zavarhatja magánügyével! Mintha a mocsányi órásmesternek – az is tagja volt a társaságnak – rókales közben nyújtaná oda, hogy nézze meg a rossz óráját. Más a mesterség, és más az élvezet!

– Beszélj csak te vele – mondta ingerülten, s még mozdított is magán egyet.

Kivételesen egyszerre kerültek ágyba.

Piroskának már a nyelvén volt egy éles „micsoda ember maga”. Már tudott gorombán is beszélni férjével. De visszanyelte; nem akarta nyújtani az ébrenléttet. Ágyban még a beszélgetés is megviszolyogtatta.

De a gondolatot magában annál apróbbra végiggondolta. S már harmadnapra szedett magába elég erőt, hogy a pap elé álljon, amikor az beállított a szokásos szerdai együttesbe vacsora után.

Épp csak belekezdett kínos mondandójába, s a pap már vont a össze szemöldökét, emelte tenyerét, majd tekintett viselkedése magyarázatául jobbra-balra. S valóban olyan – félig-meddig feddő – hangon hívta meg Piroskát a plébániára, mint aki egyben azt is tudatni akarja, hogy ilyen ügyet csak hivatali órák alatt intézhet. Mint akinek hivatása gyakorlásához éppúgy hozzátartozik a megfelelő környezet, akár az orvoséhoz a rendelő.

18

Az új plébános – hatodik éve volt új ezen a helyen – eleve tudta, mit akar neki Piroska mondani, s mi végett. Tudott mindent. Többet tudott a menyecskénél is az öregasszony bónájáról.

Például, hogy az öregasszony már az ünneplőin, a koporsóba szánt feketéjén is túladdott, s hogy alig van egyebe a testén valójánál.

Tudta Makkosy Miklós azt is, hogy előbb-utóbb elébe kerül ez a dolog, azzal neki is szembe kell néznie. Eleve felingerlődött tőle.

Mert persze hogy lesznek megint, akik ellentmondásba szeretnék keverni, csapdába próbálják hágatni. Micsoda olcsó ellentmondásba! Milyen méltatlan csapdába. Hogy Krisztus is szétoztotta mindenét! S hogy miket mondott a gazdag ifjúnak, hogy mit csináljon a vagyonával, ha őt akarja követni!

Micsoda útszéli fogás, hamis érv, tanulatlan magyarázat. Elmaradt értelmezés!

Mintha a hittudomány ma is ott tartana, ahol az őskeresztények korában. S vele a testamentumok szövegfejtegetése, jelképboncolása. Mintha nem volna ezen a téren is fejlődés! Mintha a vallás tantételeiben a szavak, az elévülésre ítélt fogalmak volnának fontosak!

Mintha a Hegyi Beszéd szép paraboláit szabad volna a köznapi értelem sarába lehúzni.

Az ilyesmik éppúgy kihozták a sodrából, akár a babonák. A kutak mélyén, a fák kérgén megpillantott „szent” látomások! A legalja népben el-elharapódzó vallásos rajongás.

Aminek tán sehol nem látta annyi jelét, mint ezen a girbegurba vidéken. Nem csoda: se kövesút, se vasút!

Szemében magával vitte az ingerültséget, amikor a fiatalasszonytól visszatért az asztaltársasághoz. Nem is akarta lerázni magáról.

S azok már a járásáról megláthatták, hogy nem jó érte.

Olyanformán ült is le. S amikor mord arculata már mind az öt szempárt magára irányította, csak akkor szólalt meg:

– A ti praxistoknak még nem adott gondot Julcsa néni?

– De ad majd! De mi lesz még ebből! Hajjajjjaj! – hangzott egyszerre és egymásba folyva.

S adta elő mindenki, amit legjobbnak gondolt hírt.

A legjobb ezek között most az volt, hogy beállított a múlt héten Fördös Bécihez, a patikushoz valami felvégi mámi; két gyönyörű hajfonatot vett ki a kari kosarából, azt a fajta vendéghaját, amilyennel anyáink magasították a frizurát. Mennyit ad érte. Menjen, lelkem, a borbélyhoz vele, mondta Berci, de kiderült, hogy épp a borbély küldte hozzá azzal, hogy most már nemhogy vendéghaját nem raknak az asszonyok, hanem még a magukét is kezdik nyírogattatni a városi divat után. „Hát semmi ára ennek, tekintetes úr?”, kérdi az asszony. „Ennek semmi”, felelte Béci. „Hát akkor viszem is vissza annak, akitől kaptam”, mondta az asszony.

– A hajdani vendéghaját is elajándékozta! Meglelhette valami öreg fiókban, s mindenestre túladott rajta – fejezte be Pasztobányi Dönci halk hangon, halk röffentések közepette a történetet. S a söntésajtó felé pillantott.

– Nagyon jó. Hát ez igazán nagyon jó – mondták az urak.

A rendes nőtlen kompánia volt együtt. Latinkovics Laci segédjegyző úr, Sisitka Ferenc segédtanító úr, az orvos úr, Raynald Tibor érettségizett fiatalember úr, Raynald Móric hajdanvolt erdőtanácsos itt élő özvegyének egyelőre állástalan, illetőleg életbiztosítási ügynökösködést latolgotó fia, továbbá Pasztobányi Dönci, a rejtelmes malomellenőr.

Kísérteties volt, hogy az öregasszony most is ott ült a hatalmas terem túlsó oldalán, a cselédajtó melletti rendes helyén, az asztalfőn. Tiszta volt most is, finom. Ez a szerdai este, az urak vacsora utáni összejövele afféle kis ünnepszámba ment a kocsmároséknál. Ha máskor nem is, ekkor ők is itt bent, az asztaluknál ettek, természetesen jóval a kosztosok ellátása után.

Az ifjabb urak nem bírták meg, hogy oda ne tekintsenek, már persze úgy, ahogy az illem megkívánja; egymás után, feltűnés nélkül.

S rázta aztán ez is, az is csudálkozásában, újabb nevetésrohamában az asztalkendő fölé hajtott fejét.

Csak Sisitka arcán volt olyanféle kifejezés, amint azokén a tanítványaién, akik nem értik a számtanmagyarázatot, de bízza abban, hogy majd megértik, egyelőre palástolják, nehogy a táblához szólítsák őket.

Egyrészt valóban nem értette egészen az öregasszony körüli históriákat, s erőlködött, hogy megértse. Ettől még mosolyoghatott volna. De egyházi tanító volt, s a pap se mosolygott.

A pap nagy Goethe-arcán helyet s eszközt sem lelt volna a mosoly. Nem úgy volt megszerkesztve. Azon a mindig egyenesen meredő, megbízható jó nyakon.

Makkosy Miklós vitéz volt. Nemcsak úgy, hogy nem ijedt meg az árnyékától, hanem úgy is, hogy háborús kitüntetései révén ezt a szót titulusként a neve elé is odaírhatta.

Ez a száj, ez a szem, ez a homlok mindig készültségben volt. A hideg értelem világos-kékjében fürdő szempár ösztönösen az orvosra szegeződött.

S olyan tapintatlanul érdesen kereste, hogy mélybe hatoljon, hogy épp azt érte el, amit megakadályozni akart. Fölrobbantotta a puskaport; a doktor kötődhetnékjét.

Ángyán törölt egyet vékony bajuszán, s ezt mondta, olyanfajta pillantással viszonyozva a pap tekintetét, mint amikor hosszú sakkozásaik során órá került az első húzás:

– Hát sokat már nemigen kell leadnia Julis néninek, hogy átférjen a túl fokán!

Elevenbe talált. A pap arca lángba borult. Aztán amikor lassan visszanyerte rendes színét, hirtelen ismét lángba borult. Ez az utóbbi azt jelentette, hogy fegyelmezi magát. S valóban, nyelt is egy keményet.

– Hogy képzeled ezt? – mondta.

Ángyán azoknak a jellemeknek a számát szaporította, akik a tréfából fölvetett érv mellett is kitaranak, s egykettőre megfélemednek arról, hogy a vita csak afféle szellemi játéknak indult – komolyan veszik a játékot; vagyis igazi játékosok.

S mivel jól tudott gondolkodni, és szerette – ugyancsak valamiféle játékoságtól vezettetve – gondolatait jól megfogalmazni – pontosan azt mondta ki, amit a pap legkevésbé akart hallani.

– Úgy viselkedik, ahogy az őskeresztények is talán csak szerettek volna viselkedni...

S mivel a pap ismét rálövellte átható pillantását, hozzátette:

– Mintha a Bibliát használná illemtannak; társasági kalauznak, erkölcsi példatárnak...

– De kérlek!...

De Ángyánt már nem lehetett megállítani.

– Mintha éjjelente magával Krisztussal beszélne meg a másnapi teendőit...

S mosolyogva a terem végébe, az öregasszony felé tekintett.

– Leszel szíves, kérlek! – mondta pirosan, de feltűnően nyugodt hangon a pap.

Mindezt elsősorban is nem isten személyének, hanem az ő személyének megsértése-képp vette. A tapintatlanság háborította fel; az udvariatlanság, hogy mindezt ilyen nyilvánosan, ezek előtt mondja.

Mert hisz ők ketten, négy szemközt ejtettek már szót mélyebb kérdésekről is. Helyesebben, meghallgatta ő már Ángyán merészebb röptű fejtegetéseit is. Hogy aztán csak így summásan a vita végén, néha egy hétre szóló vita végén, mindent elutasítson.

Azt maga is felismerte, s azzal maga is számot vetett, hogy szívesen töltötte szabadidejét az orvossal. Kivel töltötte volna itt mással, kivel válthatott volna gondolatot? Ó, aki mégiscsak a püspökvár könyvvel bélelt irodáin át került ide, arra a kötelező falusi

pásztorkodásra, ami újabban az emelkedés előfeltétele az egyházvezetés frontján is. Nem félt ő az élettől, az élet gondolataitól; modern papnak készült. S voltak „elképzelései” arról is, hogy nevelné modernné egy egész egyházmegye papságát; ha véletlenül ő kerülne arra a polcra. Ilyesmiről így beszélni: bizonyosfajta neveltlenség.

De a doktor csak nem szállt le gondolatának arról a mesebeli szőnyegéről, amely olyan különös tájak fölé szokta vinni.

– Hát nincs igazam? – kérdezte szemét is összecsupva abban a látható gyönyörűségben, amelyben lebegett.

A pap nem hagyhatta magát.

– Ugyan, hogy volna igazad!

– Már miért ne lehetne?

– Mert ezek rég elintézett kérdések.

– Hogy csak az méltó az én követésemre, aki szétosztja vagyonát? Meg a tú foka, amelyen hamarabb jut át a teve, mint a gazdag a mennyország kapuján?

– Félreértés, zagyva ferdtítés! A protestantizmus hozta ránk. Azzal, hogy fűnek-fának kezébe nyomta a Szentírást, amit csak elmélyedve s magyarázatokkal lehet fölfogni. Ami nem a kocmasztra való!

Körülnézett, nincs-e véletlenül a jelenlévők közt protestáns. Nem volt; így ezt mondta:

– Ha Luther megláthatta volna, hogy mit indított el azzal a hájfejével, maga is megbánta volna!

Az orvos kezdte ízlelni a vita tüzét.

Elnevette magát.

– Hát egy-két dolgot már életében is megbánt. Például ezeknek a mondatoknak a világgá kürtölését. Mert azt azért mégiscsak jobb lett volna a görög nyelv vékája alatt hagyni; hogy a gazdagok egyáltalában nem üdvözülhetnek!

Olyan vidáman mondta, hogy erre a kövér kis Pasztobányi Dönci, a bizonytalan talajú malomellenőr is elbőffentett egy kis jókedvet. Nevetésre ejtett szájjal várta a pap választát.

– A Tű Foka, az a jeruzsálemi városfal egyik kapuja volt – mondta a pap olyan hangon, hogy ezt igazán illenék tudni. – Példázat! Rég elintézett kérdések! – ismételte.

Mint ilyen nyilvános vitáknál mindig, ereje java arra ment, hogy uralkodjék magán.

– Hol intézték el? – mosolygott egyenest a szeme közé a doktor.

– Elintézték! Ott, ahol kellett. Különb koponyák, mint mi!

Látni való volt, hogy változatlanul az orvos tapintatlansága izgatja. Vannak kérdések, amelyeket nem is a logikájával, hanem az ízlésével ítél, illetve talál örökre megoldottnak az ember! Amit a jólneveltség tilt feszegetni.

– Egyszóval ezek is „felsőbb helyen nyertek elintézést”? – mosolygott konokan a doktor.

Ez egy régebbi vitájukra volt célzás. Kaptak ők már össze azon is, hogy a legitimista érzelmű pap miért tudott nyugodt lélekkel áldást kérni Horthy kormányzóra, vagyis a Magyar Királyságnak arra a különös lojalítású királyhelyettesére, aki ebből a Királyságból maga verte ki a felszentelt királyt. Ez a bonyolult kérdés a pap számára szintén „felsőbb helyen nyert elismerést” (azzal, hogy a szentszék nunciust küldött Magyarországra). Jó ösztönű pap volt. Dicséretül mondják, ha egy művész vagy tudós „ismeri a határait”, s azokon belül alkot. Ilyenformán sejtette meg ő is, hogyan működtesse nem lebecsülendő képességeit, ha vinni akarja valamire. Volt arányérzéke, tudta, hova rendezze mindazt, amit összetanult, összeolvasott és amit csaknem negyven esztendeje alatt tapasztalt.

Elődjének, a régi plébánosnak avatag ügybuzgalma az volt, hogy a kegyúri templom ökölforma kis szószékéről a vasárnapi mise hallgatóit legalább egyszer megríkassa. Nem hagyta addig abba, amíg onnan alantól, a tömjénfüst kék foszlányai alatti világból szípigás nem hallatszott.

Ő, az „újpap” valamiképp a közigazgatás, az adminisztráció tagjának érezte magát. Olyanfajta tisztviselőnek, akire – a rendészeti ügyek, az adóügyek, illetve magasabb és méltóbb megfogalmazással, a belügyek és külügyek mintájára – a lelki ügyeket, pontosabban a lélekügyeket bízta, a lélek nyújtotta eszközök kezelését az emberiség, vagyis a társadalom, vagyis az állam üdvére. Ha megkérdik, s ő becsülettel válaszol, hogy ki iránt érez inkább felelősséget, az isten vagy a rend iránt-e, s hogy mire teszi kezét, a bibliára vagy a törvénykönyvre-e, mindkét esetben az utóbbira bólint egy megfontoltan. Érteni igazán és becsületesen azt értette. Istent különben ő sem tudta határozottan megfogalmazni. De bízott abban, hogy ott „fent” azt is megfogalmazták, s végül az a szólam, hogy „isten a rend is”, illetve: „isten a legfőbb rend”, olyan érzékelhető valóság lesz nekünk, mint apáinknak az, hogy istennek szeme és szakála van.

Idáig azonban az orvossal sem engedte a vitát. Számára ez volt az a határ, amelyen túl bizonytalanná vált alatta a talaj.

Volt egy jó módszere. A kellemetlen kérdésekre egyszerűen nem felelt. Ehhez folyamodott most is. Szerencsére nem következett szünet.

A lapos, hosszú Bődör visszahúzta valahonnan az asztal túlsó fele alól folyondárszerű lábát, felült abból a félig fekvő helyzetből, amellyel a székeken el tudott terpeszkedni, s egy álmos „bocsánat, doktorkánk” után ezzel fordult Latinkovics Lacihoz.

– És most már fix?

Mindnyájan tudták, a papot s az orvost is beleértve, hogy az fix-e, hogy a leventeoktatás ezentúl nem afféle tanítói mellékfoglalkozás lesz, hanem teljességgel külön állás! A megvétől már áttették a leiratot.

Latinkovics most is csupa figyelem volt. S csupa diplomácia.

– A főjegyző úr lesz illetékes nyilatkozni.

Bődör Dezső a szempilláinak egy hosszú, álmos lebecsítésével is ki tudta fejteni azt, hogy „hülye”. Kifejezte, s azután azt mondta a maga egyéni fogalmazásában:

– A községtanácsnak lesz beleszólása az oktató személyébe? Vagy eresztik dróton azt is felülről?

A segédjegyző arcát teljesen ellepte a diplomatamosoly.

– Mint netáni érdekelt méltóztat szívesen érdeklődni?

Olyan szolgálatkész figyelemmel kérdezte, amely egy segédkövetnek is becsületére vált volna.

Bődörnek az az asszír dombormű termete eléggé indokolta, hogy miért szüneteltette állatorvosi tanulmányait. Ám ezt az időt mégsem Davosban töltötte. Egy pesti fake-reskedelmi vállalatnak volt itt a hercegi erdőségekben a faátvevője. Jó levegőn volt, igaz, s dolgát is bírhatta. Azokra a fákra, amelyekre az erdőmérnökség emberei rácsapták a kivágás jelét, ő is rátett valami jelet. Állandó pisztolydurrogatás közben, mert folyton gyakorolt. Nyomorúságosan élt; a hiedelem az volt, azért, mert minden fizetését ellődözte. Különben nem számított annyira idegennek, mint az intelligencia többi tagja, azaz ő nem számította magát annyira itt idegennek: arrafelé való volt valahova a Balaton mellé.

Álmos pillájával most azt fejezte ki: fulladj meg. Aztán így szólt.

– Mint netáni érdekelt méltóztat szívesen érdeklődni.

Raynald Tibor nem fojthatta el meglepetését. Szinte felháborodva fordult Bődörhöz:

– Te, kérlek alásson? Te?

Őszintén szólva, magának gondolta az állást. Mint főhadnagy szerelt le, tudott vezényelni. S nemcsak állása nem volt, hanem foglalkozása sem. Az iskolapadból vitték el katonának. Volt ugyan azután mozipénztárnok, mozisínész, OTI-díjnok, újságíró, gabonaügynök, képügynök, varrógépigynök, de csak most, amióta ezt a lehetőséget meghallotta, most ébredt rá, hogy legjobban a vezényléshez ért. Az volt a legszebb valamennyi tennivalója közt. S a legszebb idő is egész életében.

– A céllövészetből még tudok leckét adni.

– De a fegyelmezés, a kiképzés! Tiszt voltál?

Hogy ki volt tiszt, és ki milyen és hol, azt itt mindenki tudta a másikról, mert vidéken akkoriban ez volt az első férfibeszédtéma. Ez a kérdés tehát itt már sértés volt, mert maga Raynald is tudta, hogy Bődör nem volt tiszt; katona sem volt.

Erre Dönci is elárulta magát.

– Mért, csak tiszt jöhet számításba?

Már régóta fürkészte, milyen biztosabb pallóra léphetne át abból a levegőben úszó malomellenőrzésből. A jegyzőnétől kapott hírt erről a dolgról, s egyben mosolygós ígéretet: lesz, aki órá gondol. Úgy érezte, a sajátjából akarják kitérni.

A gyerekeket eddig Sisitka vitte ki szombatnóként-vasárnaponként a vásártérre. Az ő keze alatt nőttek fel; csak folytatni kellett velük, amit az évzáró ünnepélyek tornamutatványaira már beléjük vert. Eszébe sem jutott, hogy éppen attól a különteherből fog megszabadulni. Jóleső érzelem járta bensejét, ám ennek jelét – a fej enyhe félrebillentését – csak az láthatta, aki nagyon jól ismerte.

Latinkovics ismerte, és ráadásul most behatóan is figyelte a becsületességnek ezt a húskolosszusát. Latinkovics tudta, hogy egyelőre csak az fix, hogy a levegőbevitel külön fogják díjazni, még hozzá elég tisztességesen; főleg, ha a parasztokat is meg lehet egy kicsit szorítani. Mióta csak tudta, arra gondolt, hogy külön állás kreálása helyett nem láthatná-e el ezt a most már szép jövedelmet ígérő teendőt ő és Sisitka együtt. Ismert ilyen példát, de nem akart még beszélni a dolgról. Őszintén szólva azt hitte, magától fog menni.

Fölöslegesnek is tartotta, hogy ennyi szó essék róla itt vagy bárhol. Eleve előkészítette magát arra, amit mondani fog. Az orvos felé fordulva mondta:

– A szent igékkel is úgy áll a dolog, mint az adóbevallással! Mondjuk, doboltatjuk mi is, hogy így-úgy mindenki valljon be mindent, és semmit el ne tagadjon, de jómagunk lepődnénk meg legjobban, ha valaki csakugyan az utolsó fillér jövedelmét is bevallaná... Mert bizony még én is letagadnám... ezt az egyet őszintén bevallom! Természete viszi már erre a magyart, talán azért, mert az államot mindig idegennek éreztük; talán még szabadsága tiltakozik bennünk ellene, a nemesség szabadsága persze, de hát annyi volt itt a nemes, mint a pelyva. Ezt azért volt úrias így mondani, mert hisz az ő kisujján is ott volt kövér ezüstkarikában a zöld köves nemesi gyűrű.

A többiek csak mostanra eszméltek rá, hogy voltaképpen az öregasszonyról beszél.

De ő folytatta:

– Mert olvastam a Magyar Szemlében vagy hol, hogy az a Kossuth előtti nemesi Magyarország demokratikusabban volt berendezve, mint az akkori Franciaország. A szabadság előharcosai... – Rákapsolt arra az oktató hangjára, amelyet a többiek anynyira öntelnek éreztek; azt mondta, szabadság; a hangzók különállását még jobban megkülönböztette – ...a franciák közt minden harmincadiknak ha volt szavazati joga, a

vagyona után, mert akkor ott már a vagyon szerint szavaztak. Nálunk meg minden huszadik ember szavazhatott, ha egy petákja sem volt, mert az mind nemes volt...

– Majdnem vettem egy zsebórát – mondta ekkor Pasztobányi Dönci, csak lelke fenekén érezve, hogy az is a tárgyhoz tartozik –, nyolc pengő! Egy ezüst Braunschwetter! Szerencsére, még idején megtudtam, honnan származik.

Előredűlt, s mellével takarva a mozdulatot, bökött a kocsmárosék asztala felé.

Raynald Tibor elsápadt.

– Ki kínálta?

– Valami felvégi. Szép história támadt volna, ha véletlenül itt veszem elő. A hátlapjában belül még a megboldogult kezdőbetűje is benne van.

– Nekem is kínálták – mondta csöndesen Latinkovics Laci. Azért nem vette meg, mert nyolc pengője sem volt. De nem egy faluvégi kínálta, hanem Bartus úr.

Raynald ismét sápadt egyet. Az óra két napja az ő zsebében ketyegett. Szinte hipnotikus erő szállta meg, hogy elővegye s megnézze a hátsó lapot, bár bizonyos volt benne, hogy csakis erről az óráról lehet szó.

– Óra? – hajolt feléjük Sisitka. A beszélgetés utolsó mondatát kapta csak el. Nekem nagyon jó volna egy olcsó óra.

Raynaldnak egyszerre megkönnyítően megjött a hangja.

– Mindenki azt a holmiját ajándékozza el, amit akar. Az ő dolga megállapítani, hogy nélkülözheti-e. Hogy megéri-e neki, hogy másra cserélje. Hogy másvalamit kapjon érte. Mert szerintem nincs önzetlen cselekedet. Még az a hatos is, amit az ember a kolduló cigányasszonynak ad, az is ára valaminek, vételár, csak hát a lélek vásárol vele valamit...

De ez már filozófia volt, ha ugyan nem vallástudomány, s Raynald Tibor előbb az orvosra, majd a papra nézett, hogy kinek adja át a szót és a témát. Még újságíró s filmszínész korában megtanulta, hogy a nálunk előkelőbb iránt ez olyanfajta figyelem, mint amikor a mezőn a ritkább-szebb virágot a nőknek nyújtja át az ember.

Egyik sem nyúlt érte.

19

Pasztobányi Dönci Pesten végezte a jogot, s azután is Pesten élt, helyesebben: próbált élni, s így Raynald Tiborhoz hasonlóan s azoknak az évtizedeknek csaknem minden vagyontalan, de magát „tanult”-nak vélt fiatalemberéhez hasonlóan ő is volt porszívógépügynök, biztosítási ügynök, esti kettős könyvelő, miközben ki-kipróbálta tollát újságcikkek gyártásában, arcizmainak fintorképességét pedig a nagy tükör előtt, gondosan megvizsgálván, nem hasonlít-e véletlenül Rudolf Valentinóhoz vagy valamelyik szifiliszben elhunyt amerikai mozihírességhez, s nem nyílhathatna-e így számára is karrier valami olyan férfiszépség-közvetítő ügynökség révén, aminők akkor Közép-Európában sereggestül működtek. A leejtett fonalat így ő vette fel.

– Ha a lelki kiegyensúlyozottságot valaki képre akarja festeni, hát Juliska néninél különb modellt nem találhat.

Óvatosan hátrafordult, mert Kériék asztala felé ő is éppen háttal ült. S mivel elég hirtelen s feltűnően fordult hátra, hát – ültében meghajolva – oda is köszönt egy nagyot az öregasszonynak. Az est folyamán még nem üdvözölte.

Valóban; mint a legendák és regények nagyasszonya, olyan méltósággal bólintott az vissza, olyan derűs mosollyal, még nyakhajlításában is.

– Mintha máris üdvözült volna – fordult Dönci a paphoz, nagy szőke fejét nem várt élénkséggel bökve hátra a vendéglőség asztala felé.

A pap magasra emelt nyakán végigszalad egy nyelés; az ajak kifejezése szerint a válasza nem érdemesítő büszkeség nyelése volt. Aztán – mintha csak ez juttatta volna eszébe – fölvette félig telt háromdecisét Makkosy, s fenéki kiitta.

Ivott az orvos is, Latinkovics is.

Az már régen kiment a divatból, hogy közösen rendeljenek egy-egy litert. Aki rendelt, kétdecinként meg háromdecinként kérte a bort. Aki nem rendelt, nézte a többit. Még az üveg sörökhöz is csak egy poharat hoztak, ilyen nagy társaságba.

Amikor a pap visszahozta az asztalra a poharat, Dönci folytatta.

– Azt beszéljük Juliska néniről – mondta olyan megújult hangon, mintha ő öblítette volna meg a torkát; de nem fejezte be.

Megjött végre Ökrös. Ha idegen nézi azt az otthonos, de mégis szapora járást, amellyel a termen végighaladt, szívélyesen ide-oda tekintve, s köszönésre ingerlő, eleve kész mosolyt vetve még az üres asztalok felé is, a városi idegen feltétlenül azt hiszi, hogy a tulajdonos érkezett meg, és siet üdvözölni kedvenc vendégeit.

A fele asztal – a fiatalság – felállt.

Főjegyzőnek lenni egy háromezer-ötszáz lelkes községben nem nagy hatalom. Ám szeretni és élvezni tudni a hatalmat éppúgy nem a hatalom nagyságától függ, ahogy általában szerelmünk nagysága is független az imádott nő testi nagyságától. Ökrös Gyula húszévi főjegyzőség után is úgy gondolt arra, hogy ő jegyző, ahogy mezitlábás gazdafiú korában falujuk öreg jegyzőjére fölnézve elképzelte, milyen jó lehet jegyzőnek lenni, és még gyermekkori imájába is belefoglalta, hogy jegyző lehetne.

Bár parasztszülei nehezen adták iskolába, s bár feje oly nehezen fogta a betűt, hogy latinból és németből csaknem minden esztendőben pótlóra hasalt, imáját végül is teljesítette az ég, tán megrettenve attól az erőhalmaztól és buzgalommennyiségtől, amely Ökrösnél e célra még a cél elérése után is tartalékban volt.

Jó jegyző volt, ez is olyanformán, ahogy a férjét mélyen szerető asszony is szinte szükségszerűen jó feleség lesz; ahogy végül mindenki jó mestere lesz a szakmájának, ha évről évre jobban megszereti. A jegyzőség akkor már rég nem volt az a hajdani gond nélküli – *sine cura* – pipázgatás. Rengeteg hivatali teendőjét Ökrös éppoly kevéssé unta meg, ahogy a fenti, még utoljára idézendő szerelmes asszony sem unja meg az ura csókjait. Azaz boldogság volt a belefáradás is, Ökrösnek is.

Az a leplezetlen, közvetlen marok, amellyel az állam torkon kapta a falusi népet, abban az időben már rég a jegyző volt. Jegyzőnek megszerettetni magát majdnem olyan bajos volt, akár a hóhérnak. Ökrös elérte a csodát. A parasztnak, akik vasvillát mártottak volna elődje hasába, vele, a mindig siető utóddal találkozáskor nem állhatták meg, hogy mialatt kalapot emeltek neki, ne mosolyogva tekintsenek ebbe az olthatatlanul derűs arcba, amely – hasonlóan a biciklilámpához – annál jobban fénylett, minél gyorsabban haladt.

Holott nem volt sem pajtáskodó, sem hízelgő. Sőt néha nagyon is szigorú volt. De a parasztnak elhitték, hogy – mint valami példakép törzsfő – szigorúságával is őket szolgálja.

Végigkezelt az urakkal. Gyorsan, de mégis mindegyikkel külön-külön oly melegen, mintha mindegyiknek gratulációját fejezte volna ki olyan dologban, amelynek az érdekelten kívül csak ő a tudója.

– Ugyan üljetek már vissza – mondta a fiataloknak. De látszott, jólesik neki a tiszteletadás.

Maga állva maradt, rendelt. Magasra emelt jobb kezének ujjával olyanféle jeleket adott le a söntés irányába, akár a matrózok a zászlóval. Megvolt a jelbeszéd a vendéglősök felé is.

Se nem kisfröccsöt kér, se nem nagyfröccsöt, hanem pontosan másfél deci bort és másfél deci szikvizet háromdecis pohárba rendelt ujjai fokozatos közelítgetésével.

– Folytassátok – mondta, ahogy leült. Mert okos szeme meglátta, hogy beszélgetés közepébe csöppent.

– Juliska néni bónáit taglaljuk – lett elsőnek kész a válasszal Latinkovics Laci.

Ökrösnek fogalma sem volt, ez mit jelent. Ijesztő rossz volt az emlékezőképessége. De már talált rá írt. Szigorú arcát öltötte fel, mégpedig a sokféle szigorú közül azt, amellyel a referátumokat szokta hallgatni; amely nem kíváncsiságot, nem is figyelmet tükrözött, hanem ezt tükrözte: halljam csak, hadd ellenőrizzem. Ezt a jó arckifejezést tíz évvel ezelőtt szerezte, egy pillanat alatt, a szekszárdi adófelügyelőség hivatalában, magától a hivatalfőnöktől.

– Hogy mi Juliska néni, az öreg Kéri nagymama ajándékozgatásaiban a krisztusi hatás – mondta Latinkovics a közlés formájának azzal a tapintatosságával, amely elárulja két ember titkári – főnöki viszonyát éjfél felé is, egy falusi kocsmában is; épp csak szemét fordította a söntés felé, s épp csak a főjegyző számára Latinkovics.

– Á-há! – hangzott a boldog felkiáltás tulajdonképpen ezzel a tartalommal: kitűnő! Éber gyűjtőszemvedélyével ezt a felkiáltást Ökrös egy valóságos államtitkártól szerezte, tíz méter távolságból egy megyei mezőgazdasági kiállítás megnyitóünnepségén.

Piroska hozta oda a szódás bort. Latinkovics gyorsan kihörpintette maradék borát, s a poharat odanyújtotta a fiatalasszonynak. Még egyet rendelt! Raynaldnak valami ösztön azt súgta, hogy rendeljen ő is. Egy rövid fröccsöt jelezve felnyúlt Pasztobányi Dönci két ujjá, majd – lustán és savanyúan – Bődör Dezső is. Ivászat ígérkezett itt, s Makkosy boldogan engedett a közszellemnek. „Tele, tisztán”, bólintott mintegy beleegyezően Piroskának.

– Soványodik ez a kis asszony – mondta a főjegyző a távolodó Piroskára. – De csak annál gusztusosabb; finomabb! Főleg a városi ízlésnek! – tette hozzá jókedvűen az orvosra kacsintva, hogy, jó törzsfőként, mindenfele tartsa a drótot.

– S ezt tán a főtisztelendő úr sem rója meg! – bocsátotta még ezt is utána, a teljesség kedvéért, bár ezt egy kissé már csípősen. A falusi hierarchia szerint ezek ketten felette álltak. Az orvossal nem volt nehéz pertuba kerülni. A pap mind ez ideig csak Ángyánnal tegeződött. Lelke mélyén a főjegyzőben ez azt a különös folyamatot indította meg, hogy az eddigi kevert tőrő helyett kezdett pénteken is szalonát uszonnázni.

Bődör szóhoz készülődött, de Latinkovics megelőzte.

– Juliska néni ugyanis... – fordult Ökröshöz, s udvariasan tovább tágitotta főnöke emlékezetét. Talpraesetten elmondta az öregasszony egy-két nevezetesebb esetét.

Ökrösnek most már tünedezett, hogy hallott ezekről ő is harangozni. Akkor elengedte a füle mellett; csak az foglalkoztatta, ami, hogy úgy mondjuk, hivatalos úton jutott be a fejébe.

Jókat nevetett, főleg a vendéghaj históriáján. S pillantott lopva persze ő is az öregasszony felé.

De egyszerre meghűlt benne valami. Az asszony náluk otthon annyiszor csereberélte a házban a bútort, különösen a falravalókat, hogy ő már meg se igen látta. De hogy konyhaedény került a művészi metszetek közé – azon csak megakadt a szeme, épp a napokban. Az üvegfolyosó falára három sötét vörösréz kuglófsütőforma volt kiakasztva. Először azt hitte, Kuruczról, vagyis hát Bergernétől valók.

– Nézd csak meg jobban – mondta a felesége.

Kalapáccsal domborított, saját anyagukkal forrasztott ritka szép antik darabok voltak. Rózsa meg csillag kiverve a tetejükön.

– Bartus hagyta itt – mondta az asszony.

Nem szerette, ha felesége az ő tudta nélkül fogad el ajándékot. Bartus neve itt is szóba került, s ő most már tudta, azok a holmik is innen indultak vándorútra.

Kelletlenül húzta össze a szemöldökét, s Latinkovics rögtön tudta, hogy ebből a tárgykörből elég.

– Hallottuk, kedves Gyula bátyánk – nyomult be a pillanatnyi csendbe Bődör –, hogy a leventeügy pozitíve jött vissza.

– Na nem egészen, nem egészen.

Ez igen, ez már az ő eleme volt.

– Nem hagyták jóvá?

Ökrös azt is élvezte, hogy szűkszavú lehet.

– Az állást igen.

– S mi kell más?

– A büdzsé! Az a mienk. A mi terhünk.

– Hát fizessenek a parasztok!

– Ha egyszer levente kell nekik!

Ökrös derűsen várt egy kicsit a válasszal. Feszítette okosan a csendet. Mástól sajátította el ezt is, már rég, de csak mostanában használta.

– Az az éppen, hogy nekik nem kell a levente.

Sisitkára nézett. De az helyeslő nagyot bólintott.

Az urak összevissza válaszoltak ingerültségük robbanása szerint.

– De ha egyszer az országnak kell!

– Kérdezik őket?

– Attól még fizethetnek.

Ökrös mosolyogva ivott, de mintha onnan az orra elől nemcsak borát, hanem mosolyát is leitta volna.

Az urak fegyelemtudóan várták a komoly magyarázatot.

Rövid volt, világos. A községnek kötelessége rendszeresíteni a leventeoktatást. De hogy külön embert alkalmaz-e erre, vagy valakivel mellékfoglalkozás-képpen láttatja el, az rá van bízva. Mert a fedezetről a községtanács dönt, majdnem hogy árlejtések alapján.

Ebből egy perc alatt meg lehetett érteni, hogy az urak a községtanács kezébe, vagyis hát a parasztok kezébe kerültek. Kíródott ez arcukra is.

– Hát fedezet azoktól bajosan telik – mondta Sisitka.

– Már miért ne tellenék?! – kérdezte hevesen Raynald.

Ángyán doktor csak élvezet után szokott rágyújtani, vagy az élvezetre való készülés feszültségében. Cigaretájából nagyot szippantva figyelte most sorstársait, még hátra is dőlt a székén.

Nem csalódott.

(Folytatása következik.)